

КРИТИЧНИЙ ХАРАКТЕР ФІЛОСОФСЬКОГО ДОРОБКУ В. І. ЛЕНІНА

М. Г. Кітов

*доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії
Національний університет харчових технологій, Київ, Україна
info@nuft.edu.ua*

У статті розкрито критичний характер філософського доробку В. І. Леніна стосовно інших філософських течій. Необхідність критики, як особливого виду теоретичної діяльності, полягає в тому, що створення нового знання, неможливе без руйнації старого. Тому пізнавальна діяльність передбачає єдність двох складових – руйнації старого і створення нового як двох нерозривних сторін пізнавального процесу. Саме така специфіка критики робить філософський доробок В. І. Леніна новаторським. Автор показує, що ленінська критика завжди носить принциповий, системний, комплексний характер. Особливу увагу приділено ленінському аналізу кризи в науці на рубежі XIX-XX ст. Криза у новітній фізиці полягала у ломці основних принципів і понять, які історично застаріли і за допомогою яких фізики не могли описувати зовнішній світ, що й приводить зрештою до заперечення представниками школи Маха існування об'єктивної реальності поза свідомістю. В. І. Ленін переконливо доводить, що зникає не об'єктивна реальність, а історично обмежені знання про неї.

Ключові слова: критика, «річ-у-собі», основне питання філософії, матерія, свідомість, криза в науці, «комплекс відчуттів», об'єктивна реальність.

THE CRITICAL NATURE OF V. I. LENIN'S PHILOSOPHICAL HERITAGE

M. H. Kitov

*Dr. in Philosophy, Associate professor, Head of Philosophy Department
National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine
info@nuft.edu.ua*

The critical nature of V. I. Lenin's philosophical heritage in comparison with other philosophical tendencies is described in the article. The necessity of criticism as a special kind of theoretical work is that the creation of new knowledge is impossible without the destruction of the old one. That is why the cognitive activity requires the unity of two components – the destruction of an old and the creation of a new as two inseparable parts of the cognitive process. Such specific of criticism makes Lenin's philosophical heritage innovative. The author shows that Lenin's criticism is always fundamental, systemic, complex by its nature. Particular attention is paid to Lenin's analysis of the crisis in science at the turn of the XIX-XX centuries. The crisis in modern physics is provoked by the emergence of the scientific facts that have showed the impossibility of using of the basic principles and concepts, with which physics described the external world. This crisis in physics has caused the denial of existence of objective reality outside the mind by the representatives of Mach's school. V. I. Lenin convincingly argues that not an objective reality but historically limited knowledge about it disappears.

Keywords: criticism, «thing-in-itself», main question of philosophy, substance, consciousness, crisis in science, «complex of perceptions», objective reality.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні, навіть серед маститих філософів, поширена думка, що необхідно розпрощатися з міфом про існування марксистсько-ленінської філософії як цілісного вчення. Це помилкова теза. Можна погодитися з тим, що філософські погляди К. Маркса, Ф. Енгельса та В. І. Леніна – не одне й те ж саме, що вони не були тотожними. Але вони не були принципово відмінними. Філософські ідеї мають внутрішню логіку розвитку, який відбувається шляхом критики. Тому філософський доробок В. І. Леніна у відношенні до філософії К. Маркса є критичним. Проте обидва вони відносяться до одного філософського напрямку – матеріалістичного, що їх принципово єднає.

Розвиток матеріалістичної філософії в СРСР проаналізований у науковій літературі досить всебічно і ґрунтовно з різних філософських позицій у працях М. О. Булатова, М. О. Бердяєва, А. М. Деборіна, В. В. Зеньковського, Б. М. Кедрова, М. О. Лоського, І. С. Нарського, Т. І. Ойзермана тощо. Але нагальною залишається проблема висвітлення критичного характеру ленінського філософського доробку до інших течій, що і є метою даної публікації.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

По-перше, ленінська філософія є критичною у відношенні до всіх філософських вчень. Необхідність критики, як особливого виду теоретичної діяльності, полягає в тому, що створення нового знання, неможливе без руйнації старого. Тому пізнавальна діяльність передбачає єдність двох складових – руйнації старого і створення нового як двох нерозривних сторін пізнавального процесу. Як пише М. О. Булатов, «...критика – це особливий спосіб пізнання суспільних явищ взагалі, знання, філософських вчень зокрема, – спосіб, в якому на першому плані стоїть заперечувальна, руйнівна природа людської діяльності. Внаслідок цього критика утворює специфічний шлях пізнання. Її мета – відкриття, знаходження «недоліків» суспільних предметів або, якщо мати на увазі знання, – знаходження ілюзій, заблуджень, обману і т.д., котрі виступають у формі знання» [1, 6-7]. Всі філософські праці В. І. Леніна і присвячені знаходженню недоліків, заблуджень та свідомого обману, які, на його думку, притаманні представникам буржуазної суспільної науки.

По-друге, ленінська критика завжди є принциповою. Як особливий спосіб пізнання вона є принциповою тоді, коли переосмислює висхідні засадничі методологічні принципи системи, що критикується, а не її окремі положення. Щоб критика була ефективною, потрібно відшукати іманентну суперечність, яка притаманна висхідному принципу. Так, критикуючи Канта, В. І. Ленін знаходить внутрішню суперечливість «речі-в-собі». Кант стверджує, що вона існує і водночас, що вона непізнана. Проте судження про «речі-в-собі» як існуючу – вже є знанням про неї. Це знання абстрактне, але знання, адже в судженні мовиться про те, що «речі-в-собі» притаманна ознака – «буттєвість», тобто, що вона є. А оскільки принцип є синтезуюче начало, яке лежить в основі теоретичної системи філософії і яке поєднує розрізнені складові знання у певну цілісність, то критика передбачає заміну внутрішньо суперечливого висхідного принципу новим несуперечливим і на його основі здійснення критичного переосмислення всієї старої системи філософського знання.

Основним принципом філософії марксизму є відношення природи до духу, матерії до свідомості, буття до мислення, яке виражається судженням: що є первинним. Цей принцип, як відомо, був сформульований ще Ф. Енгельсом. Проте В. І. Ленін значно поглиблює дане Ф. Енгельсом формулювання основного питання теоретичної філософії. Він чітко вказує, що абсолютна протилежність матерії і свідомості правомірна лише у рамках гносеології. «Звичайно, і протилежність матерії і свідомості має абсолютне значення тільки в границях дуже обмеженої області: в даному разі тільки в границях основного гносеологічного (виділено авт. – М. К.) питання про те, що визнати первинним і що вторинним. За цими границями відносність даного протиставлення безсумнівна» [7, 137-138], – зауважує він. До речі, вказане висловлювання у марксистській філософській літературі інколи тлумачиться метафізично, адже не враховується головна загорога В. І. Леніна: розглядати таке протиставлення лише у рамках теоретико-пізнавального відношення. Зокрема, неправомірно витлумачувати відношення первинності та вторинності в історичному аспекті. Мовляв, спочатку існувала матерія (тому вона первинна), яка в процесі історичного розвитку породжує дух (тому він вторинний). Різні форми матеріалізму і визначаються тим, як вони розуміють взаємозв'язок природи і духу, матерії і свідомості, мислення і буття, тобто, як вони витлумачують зміст термінів «первинне», «вторинне». Зокрема, вульгарні матеріалісти Фогт, Бюхнер, Молешотт «...збивались на той погляд, ніби мозок виділяє думку так само, як печінка виділяє жовч» [7, 38]. В. І. Ленін чітко вказує на суто гносеологічне розуміння термінів «первинне» і «вторинне». Метафізичний матеріалізм це відношення розглядає в історичному ракурсі. Так само це відношення розглядають і деякі представники діалектичного матеріалізму [13, 169], а також дехто з сучасних філософів, які покаялися за «минулі гріхи» – прихильність до марксистсько-ленінської філософії [3, 164].

По-третє, ленінська філософська критика є системною. Тому він проводить критику всієї філософії махізму, а не окремих її положень. Принцип системності відіграє визначальну роль у процесі історичного розвитку теоретичної філософії. Він забезпечує концептуальність критики і перехід від однієї теоретичної системи до іншої та створення нової.

По-четверте, ленінська критика, будучи системною, має свої особливості, а саме: вона носить комплексний характер. Тобто, вона не обмежується лише критикою філософських питань, а й переноситься на інші суспільні науки, оскільки марксизм складається з трьох складових час-

тин: філософії, політичної економії, наукового соціалізму. Тому В. І. Ленін приділяє велику увагу захисту марксизму як цілісного вчення, адже характеризує марксизм як «...послідовний матеріалізм, який охоплює і сферу соціального життя, діалектика, як найбільш всебічне і глибоке вчення про розвиток, теорія класової боротьби і всесвітньо-історичної революційної ролі пролетаріату, творця нового, комуністичного суспільства» [6, 42]. Особливо чітко комплексний характер ленінської критики простежується у відношенні до махізму.

Наприкінці XIX – поч. XX ст. у науці відбулася справжня революція. Були відкриті рентгенівські промені (1895), явище радіоактивності (1896), подільність атому, електрон (1898). При вивченні властивостей електрона була встановлена залежність його маси від швидкості. Наукові відкриття у фізиці показали неправомірність використання застарілих понять, які були вироблені класичною фізикою, зокрема й поняття «матерія» як субстанції-речовини. Спекулюючи на цьому науковому факті, махісти оголосили, що терміни «буття», «матерія», «природа» – це лише пусті слова. Наука, мовляв, має справу лише з аналізом «комплексу відчуттів» окремої людини.

У чому ж полягає суть проблеми, з якої дискутують махісти і В. І. Ленін?

При осягненні зовнішнього світу реальним суб'єктом пізнання фактично виступає жива, тілесна, предметна людина, яка наділена багатьма сутнісними силами. Але специфіка теоретичного способу відношення до дійсності потребує зведення такої людини лише до суб'єкта (носія) пізнавальної діяльності, тобто лише до мислячо-діючої істоти. Отже, при теоретичному відношенні ми абстрагуємося від багатьох ознак реального суб'єкта і зводимо його лише до мислячо-діючого суб'єкта. Специфіка теоретичної свідомості, як пише К. Маркс, полягає в тому, що «...осягаюче в поняттях мислення є дійсна людина і через це тільки осягнутий в поняттях світ є дійсний світ» [12, 684]. Тому ціле, «...як воно уявляється в голові як мислиме ціле, є продукт мислячої голови, яка освоює світ єдино можливим способом – способом, що відрізняється від художнього, релігійного, практично-духовного освоєння цього світу. Реальний суб'єкт лишається, як і раніше, поза головою, існуючи як щось самостійне, і саме доти, поки голова ставиться до нього тільки умоглядно, тільки теоретично. Тому і при теоретичному методі суб'єкт, суспільство, повинен постійно витати в нашому уявленні, як передпосилка» [12], – підкреслює К. Маркс. Таким чином, при теоретичному відношенні суб'єктом пізнання виступає людина, лише як мислячо-діюча істота, а безпосереднім об'єктом виступає світ поданий людині у формах її чуттєвості. Тобто, реально існуючий світ для теоретика безпосередньо дійсно виступає як «комплекс відчуттів». Можна погодитися навіть з тим, що наукові терміни безпосередньо позначають «комплекс відчуттів». Саме це реальне відношення і фіксують махісти. Але не можна зупинитися на цьому, як вони роблять, а потрібно йти далі і шукати джерело цього «комплексу відчуттів». Шукати, як воно змінюється чуттєвістю людини і фіксується у «комплексі відчуттів», а «комплекс відчуттів» змінюється мисленням і «осідає» змістом у наукових термінах, аналізувати взаємозв'язок чуттєвості і мислення людини в процесі освоєння навколишнього світу. Кольори, звуки, які махісти називають першоелементами світу, насправді є «людськими мірками», які виникають завдяки впливу зовнішнього світу на органи чуттєвості людини в процесі предметно-практичної взаємодії людини з навколишнім світом. За допомогою цих мірок людина і освоює світ. В. І. Ленін чітко вказує на чому ж конкретно «звихнулися» махісти. «Софізм ідеалістичної філософії полягає в тому, що відчуття приймається не за зв'язок свідомості із зовнішнім світом, а за перегородку, стіну, яка відділяє свідомість від зовнішнього світу, – не за образ відповідного відчуття зовнішнього явища, а за «єдино суще» [7, 41-42], – пише він.

Криза у новітній фізиці полягала у ломці основних принципів і понять, які історично застаріли і за допомогою яких фізики не могли описувати зовнішній світ, що й приводить зрештою до заперечення існування об'єктивної реальності поза свідомістю, «...тобто заміні матеріалізму ідеалізмом і агностицизмом» [7, 42]. Якщо раніше фізики вважали, що навколишній світ існує у формі речовини, що найдрібнішою матеріальною частинкою є атом, що він неподільний, то відкриття подільності атому і його корпускулярно-хвильової природи підштовхують їх до думки, що матерія зникає. На це В. І. Ленін відповідає: «Матерія зникає» – це значить зникає та межа, до якої ми знали матерію досі, наше завдання йде глибше; зникають такі властивості матерії, які здавалися раніше абсолютними, незмінними, первісними (непроникливість, інерція, маса і т. ін.) і які тепер виявляють себе, як відносні, властиві тільки деяким станам матерії. Бо єдина «властивість» матерії, з визнанням якої зв'язаний філософський матеріалізм, є властивість бути об'єктивною реальністю, існувати поза нашою свідомістю» [7, 254]. Отже, зникає не матерія, а історично обмежені знання про неї. Якщо раніше вчені вважали, що природа існує лише у формі речовини, то сьогодні наука знає такі форми існування матеріального світу: речовина; поле; плазма; антиречовина; антиполе; соціальна форма існування матеріального світу. Наука може відкрити безліч форм існування матеріального світу, але всі вони «зніматимуться» терміном «матерія», як найбільш узагальненим поняттям, яке описує існування зовнішнього світу. «Матерія, – пише В. І. Ленін, – є філософська категорія

для означення об'єктивної реальності, яка дана людині у відчуттях її, яка копіюється, фотографується, відображується нашими відчуттями, існуючи незалежно від них» [7, 120].

Методологічні корені помилок махістів у сфері новітньої фізики полягають в ігноруванні принципової відмінності між матеріалізмом метафізичним і матеріалізмом діалектичним. Саме метафізичний матеріалізм визнає незмінність елементів світу, «незмінність суті речей» і т. ін. «Нова фізика звихнулася в ідеалізм, головним чином, саме тому, що фізики не знали діалектики» [7, 255], – ставить діагноз В. І. Ленін. «Суть» речей або «субстанція» теж відносні; вони виражають тільки поглиблення людського пізнання об'єктів, і якщо вчора це поглиблення не йшло далі атома, сьогодні – далі електрона й ефіру, то діалектичний матеріалізм наполягає на тимчасовому, відносному, приблизному характері всіх цих віх пізнання природи прогресуючою наукою людини. Електрон є так само невичерпний, як і атом, природа безконечна, але вона безконечно існує, і от оце єдино категоричне, єдино безумовне визнання її існування поза свідомістю і відчуттям людини і відрізняє діалектичний матеріалізм від релятивістського агностицизму й ідеалізму» [7, 256], – пише він. В. І. Ленін чітко розрізняє філософське і природничонаукове витлумачення матерії. Він пише: «...зовсім недозволенна річ сплутувати, як це роблять махісти, учення про ту чи іншу будову матерії з ґносеологічною категорією, – сплутувати питання про нові властивості нових видів матерії (наприклад, електронів) із старим питанням теорії пізнання, питанням про джерела нашого знання...» [7, 119]. Дати природничонаукове витлумачення матерії – це справа науковців. Стосовно філософського витлумачення, то «...діалектичний матеріалізм наполягає на приблизному, відносному характері всякого наукового положення про будову матерії і властивості її, на відсутності абсолютних граней у природі, на перетворенні рухомої матерії з одного стану в інший» [7, 255]. Щоб вірно відтворювати навколишній світ природознавці мають перейти у філософії від метафізичного матеріалізму до діалектичного. «Цей крок робить і зробиць сучасна фізика, але вона йде до єдино вірного методу і єдино вірної філософії природознавства не прямо, а зигзагами, не свідомо, а стихійно, не бачачи ясно своєї «кінцевої мети», а наближаючись до неї помацки, хитаючись, іноді навіть задом. Сучасна фізика лежить у пологах. Вона народжує діалектичний матеріалізм» [7, 306-307], – зауважує В. І. Ленін.

По-п'яте, позитивізм також проникав у суспільні науки. Тому виникає гостра потреба в обґрунтуванні ідеї, що лише матеріалістична діалектика може бути методологією наукового аналізу суспільства і революційної боротьби. В.І. Ленін доказує, що махізм, як різновидність суб'єктивного ідеалізму, є зняряддям реакції та безпосередньо пов'язаний з отзовізмом і ліквідаторством у політиці.

Боротьба з махізмом проходить два етапи. У 1904-1907 рр. В. І. Ленін вважає за необхідне відділити критику найвпливовішого руського махіста О. О. Богданова від завдань партійної роботи і політичної боротьби, оскільки О. О. Богданов, В. О. Базаров, А. В. Луначарський та інші в ці роки примикали до більшовиків. Але з 1908 р. ситуація різко змінилася. Меншовики, перш за все Г. В. Плеханов та Л. І. Аксельрод, а також М. О. Бердяєв та інші представники «легального марксизму» стали розглядати махізм як філософію більшовиків, який обґрунтовує начебто лєнінський «бланкізм» і «волютаризм». Зокрема, у 1908 р. виходить друком збірник праць В. Базарова, О. Богданова, А. Луначарського, Я. Бермана, О. Гельфонда, П. Юшкевича і С. Суворова під претензійною назвою «Нариси з філософії марксизму». Після виходу цієї праці, написаній з відверто махістських позицій, В. І. Ленін у листі до О. М. Горького заявляє: «Бій абсолютно неминучий... Нейтральності в такому питанні бути не може і не буде» [8, 146]. Критика махізму, яку давав Г. В. Плеханов, була неповною, бо не враховувала зв'язок цього вчення з кризою у тогочасній науці. Тому він, розуміючи помилковість філософії махістів, «...роз'яснив мені хибність поглядів Богданова, але вважав це ухилення аж ніяк не жажливо великим» [9, 137], – пише В. І. Ленін у листі О. М. Горькому від 25 лютого 1908 р. Така критика не могла задовольнити В. І. Леніна. Аналізуючи праці емпіріокритиків він пише: «Ні, це вже занадто. Звичайно, ми, рядові марксистки, люди в філософії не начитані, – але навіщо вже нас так ображати, що подібну річ нам підносити як філософію марксизму! Я себе дам скоріше четвертувати, ніж погоджуся брати участь в органі або колегії, яка подібні речі проповідує» [9, 138]. В. І. Ленін ще певний час був переконаний, що філософську «бійку» можна відокремити від роботи партійної фракції, щоб не внести розкол у її роботу. Але цього зробити не вдалося, тому він і пише працю «Матеріалізм і емпіріокритицизм».

По-шосте, лєнінський філософський доробок є історичним, як в сенсі застосування принципу історизму до аналізу дійсності, так і в плані об'єкта дослідження. Його не можна розглядати поза економічними і політичними працями, які присвячені аналізу революційних подій 1905-1907 рр. у Росії, імперіалістичної стадії розвитку капіталізму, підготовки і проведення політичного перевороту в жовтні 1917 р., організації партійної та державної роботи в післяреволюційний період тощо. Пам'ятаючи зауваження Ф. Енгельса, що їхнє вчення не догма, а керівництво для

дії, неправомірно відривати розвиток філософії В. І. Леніним від практичних завдань партії, які змінювалися на новому повороті історії. Соціально-політична обстановка не буває стабільною, а це «...значить, і в марксизмі, як живій доктрині, не могли не висуватись на перший план різні сторони його» [11, 79], різні сторони марксистського вчення. Наприклад, якщо напередодні революції 1905-1907 рр. актуальним було застосування економічного вчення К. Маркса до аналізу російської дійсності, а в період революції – питання тактики, то після поразки революції на перший план висувається розробка філософських проблем.

По-сьоме, широке розповсюдження марксизму в Європі супроводжувалося зниженням його теоретичного рівня. Натомість поширюються вульгарний матеріалізм, позитивізм, механістичні еволюційні ідеї, які проникають і в соціал-демократичний рух. Перед В. І. Леніним гостро постало питання теоретичного обґрунтування політичної боротьби в нових історичних умовах. Цьому і присвячені його основні філософські праці. Тому принципово помилковими є думки, що стратегія і тактика більшовиків не мала філософського обґрунтування. На початку ХХ ст. поширювалися думки, що марксизм являє собою лише політико-економічне вчення і тому його потрібно доповнити філософією. Марксист О. О. Богданов відкрито заявив, що пролетаріат Росії повинен проявити недовіру до матеріалізму Ф. Енгельса, оскільки він має висхідний зв'язок з буржуазним матеріалізмом Гольбаха, і вчитися у Маха, для якого характерне безжалісне знищення всіх ідолів думки. Це був період серйозної кризи всередині самого марксизму. Тому «...рішуча й наполеглива боротьба за основи марксизму стала знову на чергу дня» [11, 81], – заявляє В. І. Ленін. Праця «Матеріалізм і емпіріокритицизм» і була спрямована проти спроб ревізувати основні філософсько-теоретичні засади марксизму.

По-восьме, в означений історичний період у робітничому русі широко поширився опортунізм і ренегатство. Теоретичною основою опортунізму виступав ревізіонізм, який проникав у робітничий рух під прапором марксизму. Методологічними засадами ревізіонізму виступала еkleктика і софістика. Тож цілком закономірно, що філософська боротьба проти еkleктики і софістики стала першочерговим завданням для В. І. Леніна. Подолання софістики вимагало глибокого переосмислення історії діалектичної думки. Саме в цей час В. І. Ленін докладно конспектує Гегеля, Маркса, Фейєрбаха та інших філософів. Виписки, ґрунтовні конспекти таких праць Гегеля як «Наука логіки», «Лекції з історії філософії», «Лекції з філософії історії» рясніють «матеріалістичним прочитанням», зауваженнями, афоризмами тощо. Матеріалістична діалектика в цей період розвивалася В. І. Леніним як «алгебра революції». Головний зміст його теоретичної праці полягає в розробці діалектики як теорії і методу революційної перебудови світу. «Філософські зошити», а саме так назвали ці ленінські нотатки з філософії науковці, не є завершеною працею. Проте вони стали висхідною основою для подальшого розвитку марксистської філософії.

По-дев'яте, В. І. Ленін робить філософський аналіз існуючих проблем з класових позицій. Тобто, його філософія партійна. Але партійним, на його думку, є кожне філософське вчення. Це означає, що ті чи інші філософські вчення також захищають партійно-політичні інтереси інших класів, незважаючи на те говорять про це відкрито філософи чи ні. В. І. Ленін прямо заявляє: «...за гносеологічною схоластикою емпіріокритицизму не можна не бачити боротьби партій у філософії, боротьби, яка кінець кінцем виражає тенденції й ідеологію ворожих класів сучасного суспільства. Новітня філософія так само партійна, як і дві тисячі років тому» [7, 351]. Застосування діалектичного методу до аналізу суспільних явищ і полягає насамперед у тому, щоб врахувати об'єктивний зміст історичного процесу в даний конкретний момент, щоб проаналізувати рух якого класу є головною пружиною прогресивного розвитку суспільства в конкретній історичній обстановці. В праці «Під чужим прапором» В. І. Ленін пише: «Ми не можемо знати, з якою швидкістю і з яким успіхом розвинуться окремі історичні рухи даної епохи. Але ми можемо знати і ми знаємо, який клас стоїть в центрі тієї чи іншої епохи, визначаючи головний її зміст, головний напрям її розвитку, головні особливості історичної обстановки даної епохи і т.д.» [10, 133]. Отже, чітке проведення принципу історизму при аналізі суспільних процесів з необхідністю приводить до необхідності застосування принципу партійності.

Партійність, як методологічний принцип пізнання суспільних явищ, усвідомлюється лише у філософії марксизму. Він виражає не спорадичну, а глибоко історичну закономірність розвитку суспільства, а саме – боротьбу класів, адже вся реальна історія (за винятком первіснообщинної формації) є історією класової боротьби, яка і відображується всіма формами суспільної свідомості (релігією, мистецтвом, мораллю, правом, політикою, філософією тощо). Тому дотримання принципу партійності в наукових дослідженнях передбачає висвітлення двох аспектів: а) аналізу теоретичної боротьби основних філософських напрямків матеріалізму й ідеалізму з тієї чи іншої проблеми; б) дослідження відображення в цих філософських напрямках боротьби класів. Принцип відображення поєднує ці два аспекти в єдине ціле і формує класовий підхід до аналізу суспільних явищ, процесів. У праці «Великий почин» В. І. Ленін дає визначення класів: «Класами називаються

великі групи людей, які розрізняються за їх місцем в історично визначеній системі суспільного виробництва, за їх відношенням (здебільшого закріпленим і оформленим у законах) до засобів виробництва, за їх роллю в суспільній організації праці, а значить, за способами одержання і розмірами тієї частки суспільного багатства, яка є в їх розпорядженні. Класи, це такі групи людей, з яких одна може собі привласнювати працю другої, внаслідок відмінності їх місця в певному укладі суспільного господарства» [4, 14-15]. Отже, класовий підхід до аналізу суспільних явищ передбачає їх розгляд з позицій груп людей, які відрізняються між собою відношенням до знарядь і предметів праці.

Підкреслюючи важливість партійно-класового підходу до вивчення суспільних явищ і філософських течій, В. І. Ленін водночас відмежовується від вульгарного соціологізму Шулятикова, який прагнув вивести філософські вчення безпосередньо з економічних відносин і класової боротьби. Теоретична помилка Шулятикова полягала в нерозумінні ним того, що між реальною дійсністю і філософським знанням існує цілий ряд опосередкованих ланок, на що вказував Ф. Енгельс: «Ідеології ще вищого порядку (в порівнянні з правом. – М.К.), тобто такі, які ще більш відходять від матеріальної економічної основи, прибирають форму філософії і релігії. Тут зв'язок уявлень з їх матеріальними умовами існування все більше заплутується, все більше затемнюється проміжними ланками. Але все-таки він існує» [2, 298]. Отже, на формування філософських думок суттєво впливають право, політика, наука, суспільна та індивідуальна психологія, політична культура індивіда тощо. Багатшаровість духовних чинників формування філософської культури вимагає щоб і критика була багатоступінчатою, комплексною. Коли науковець не враховує цього фактору, то це і призводить до шулятиковщини.

По-десяте, в процесі критики опонентів В. І. Ленін не лише показує їхні недоліки, перекручення, а й творчо розвиває марксистську філософію. Які ж конкретно ідеї В. І. Леніна являються суттєвим внеском у розвиток світової філософської думки – це буде справою наступного аналізу.

ВИСНОВКИ

Отже, нами розкрито критичний характер філософського доробку В. І. Леніна стосовно інших філософських течій. Необхідність критики, як особливого виду теоретичної діяльності, полягає в тому, що створення нового знання, неможливе без руйнації старого. Тому пізнавальна діяльність передбачає єдність двох складових – руйнації старого і створення нового як двох нерозривних сторін пізнавального процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Булатов М. А. Ленинский анализ немецкой классической философии. Логико-диалектические и историко-философские проблемы / М. А. Булатов. – К. : Наукова думка, 1974. – 271 с.
2. Енгельс Ф. Людвиг Фейербах і кінець класичної німецької філософії / Ф. Енгельс // К. Маркс, Ф. Енгельс. Твори. – К. : Вид-во політ. літ-ри України. – Т. 21. – С. 257–302.
3. Левин Г. Д. Опыт философского покаяния / Г. Д. Левин // Вопросы философии. – 2004. – № 6. – С. 160–169.
4. Ленін В. І. Великий почин (Про героїзм робітників у тилу. З приводу «комуністичних суботників») / В. І. Ленін // Повн. збір. творів. – К. : Вид-во політ. літ-ри України. – Т. 39. – С. 1–27.
5. Ленін В. І. До питання про діалектику. Повн. збір. творів / В. І. Ленін // Повн. збір. творів. – К. : Вид-во політ. літ-ри України. – С. 298–304.
6. Ленін В. І. Карл Маркс (Короткий біографічний нарис з викладом марксизму) / В. І. Ленін // Повн. збір. творів. – К. : Вид-во політ. літ-ри України. – Т. 26. – С. 37–84.
7. Ленін В. І. Матеріалізм і емпіріокритицизм / В. І. Ленін // Повн. збір. творів. – К. : Вид-во політ. літ-ри України. – Т. 18. – С. 7–354.
8. Ленін В. І. О.М. Горькому. 24 березня / В. І. Ленін // Повн. збір. творів. – К. : Вид-во політ. літ-ри України. – Т. 47. – С. 145–148.

REFERENCES

1. Bulatov M. A. Leninskij analiz nemeckoj klassicheskoj filosofii. Logiko-dialekticheskie i istoriko-filosofskie problemy / M. A. Bulatov. – K. : Naukova dumka, 1974. – 271 s.
2. Engel's F. Ljudvig Fejerbah i kinec' klasychnoi' nimec'koj filosofii' / F. Engel's // K. Marks, F. Engel's. Tvory. – K. : Vyd-vo polit. lit-ry Ukrainy. – T. 21. – S. 257–302.
3. Levin G. D. Opyt filosofskogo pokajaniya / G. D. Levin // Voprosy filosofii. – 2004. – № 6. – S. 160–169.
4. Lenin V. I. Velykyj pochyn (Pro geroizm robitnykiv u tylu. Z pryvodu «komunistychnyh subotnykiv») / V. I. Lenin // Povn. zibr. tvoriv. – K. : Vyd-vo polit. lit-ry Ukrainy. – T. 39. – S. 1–27.
5. Lenin V. I. Do pytannja pro dialektiku. Povn. zibr. tvoriv / V. I. Lenin // Povn. zibr. tvoriv. – K.: Vyd-vo polit. lit-ry Ukrainy. – S. 298–304.
6. Lenin V. I. Karl Marks (Korotkyj biografichnyj narys z vykladom marksyzmu) / V. I. Lenin // Povn. zibr. tvoriv. – K. : Vyd-vo polit. lit-ry Ukrainy. – T. 26. – S. 37–84.
7. Lenin V. I. Materializm i empiriokrytycizm / V. I. Lenin // Povn. zibr. tvoriv. – K. : Vyd-vo polit. lit-ry Ukrainy. – T. 18. – S. 7–354.
8. Lenin V. I. O.M. Gor'komu. 24 bereznja / V. I. Lenin // Povn. zibr. tvoriv. – K. : Vyd-vo polit. lit-ry Ukrainy. – T. 47. – S. 145–148.

9. Ленін В. І. Під чужим прапором / В. І. Ленін // Повн. збір. творів. – К. : Вид-во політ. літ-ри України. – Т. 26. – С. 7–354. 10. Ленін В. І. Про деякі особливості історичного розвитку марксизму / В. І. Ленін // Повн. збір. творів. – К. : Вид-во політ. літ-ри України. – Т. 20. – С. 78–83. 11. Маркс К. Вступ. (З економічних рукописів 1857–1858 років) / К. Маркс // Маркс К. і Енгельс Ф. Твори. – Т. 12. – К. : Політвидав України (Ін-т історії партії ЦК КП України – філіал Ін-ту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС). – С. 667–694. 12. Спиркин А. Г. Диалектический материализм / А. Г. Спиркин // Философский энциклопедический словарь / Редкол. : С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. – М. : Сов. энциклопедия, 1989. – С. 684.	9. Lenin V. I. Pid chuzhym praporom / V. I. Lenin // Povn. zibr. tvoriv. – K. : Vyd-vo polit. lit-ry Ukrainy. – T. 26. – S. 7–354. 10. Lenin V. I. Pro dejaki osoblyvosti istorychnogo rozvytku marksyzmu / V. I. Lenin // Povn. zibr. tvoriv. – K. : Vyd-vo polit. lit-ry Ukrainy. – T. 20. – S. 78–83. 11. Marks K. Vstup. (Z ekonomichnyh rukopysiv 1857–1858 rokiv) / K. Marks // Marks K. i Engel's F. Tvory. – T. 12. – K. : Politydav Ukrainy. (In-t istorii' partii' CK KP Ukrainy – filial In-tu marksyzmu-leninizmu pry CK KPRS). – S. 667–694. 12. Spirkin A. G. Dialekticheskij materializm / A. G. Spirkin // Filosofskij jenciklopedicheskij slovar' / Redkol. : S. S. Averincev, Je. A. Arab-Ogly, L. F. Il'ichev i dr. – M. : Sov. jenciklopedija, 1989. – S. 684.

Стаття надійшла до редакції 28.05.2012 р.